

1

מדוע אסור להרשיע על סמך הודאה ללא "סיוע" / פרופ' בועז סנג'רו*

בימי-הביניים, כשחשדו באדם, נהגו לענותו עד שיודה בביצוע העבירה. כמה התקדמנו מאז?

על-פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שיעור ההרשעות ב"עבירות רציניות" הגיע ל-99.9%. כ-95% מההרשעות מבוססות על הודאות (רובן בעסקות טיעון). ההודאה עדיין נחשבת על-ידי רבים – גם שופטים – ל"מלכת הראיות".

זאת, למרות שבעשורים האחרונים הוכחה - באמצעות בדיקות גנטיות שנערכו בארה"ב לאסירים שנידונו למוות או למאסר עולם - תופעה משמעותית של הודאות-שווא ושל הרשעות המבוססות עליהן. אנשים מודים גם במעשים שלא עשו – מסיבות מגוונות. חלקן לא רציונאליות ומבוססות על חולשות שונות של הנחקרים, וחלקן רציונאליות לחלוטין.

כשטועים לחשוב שההודאה היא ראיה חזקה, וכשמוכנים להרשיע על בסיסה (בצירוף "דבר מה נוסף" שלפי ההלכה עשוי להיות קל כנוצה ושלפיכך איננו יותר ממס-שפתיים), לא פלא שהמאמץ של חוקרי המשטרה מושקע בגביית הודאות מהחשודים וכיווני החקירה האחרים מוזנחים.

הסברי לכך מורכב: ראשית, המשטרה פועלת עפ"י קונספציה מוטעית של אשמת החשוד. שנית, ההודאה עדיין נחשבת לראיה מכרעת. שלישית, מדד מרכזי להצלחת המשטרה והתביעה ולקידום חוקרים ותובעים עודנו אחוז ההרשעות. רביעית, גביית הודאות היא אמצעי קל וזול. חמישית, השופטים אינם פוסלים הודאות ובכך משדרים לחוקרים שהדרך של חילוץ הודאות מחשודים נכונה. שישית, השופטים מאפשרים למשטרה להשתמש באופן שגרתי במעצר בתנאים מחפירים או באיום במעצר כאמצעי לחץ על הנחקרים להודות. שביעית, נראה שרבים עדיין זקוקים לטכס ההודאה, שבמסגרתו הנחקר כביכול מסכים לכל מה שהחברה מעוללת לו וממרק את מצפוננו.

* פרופ' בועז סנג'רו הוא ראש החטיבה למשפט פלילי ולקרימינולוגיה במרכז האקדמי למשפט ולעסקים (רמת-גן).

2

המחקרים מלמדים שחוקרי משטרה, תובעים, מושבעים, שופטים, ובעצם כולנו, לא יודעים להבחין בין הודאה אמיתית לבין הודאת-שווא.

מייחסים אצלנו חשיבות גדולה ל"פרטים מוכמנים" מזירת העבירה שהמשטרה מצהירה כי שמרה על חשאייתם ולכן אם החשוד יודע עליהם משמע שהוא קשור לעבירה.

אך במחקר חדש שפורסם בארה"ב, ושבנו נבדקו המקרים שבהם מצביעות הבדיקות הגנטיות שנערכו במסגרת ה-Innocence Project על הרשעה מוטעית המבוססת על הודאה, התברר שכמעט בכל המקרים שולבו בהודאה פרטים מוכמנים, שגרמו לשופטים להאמין להודאות השקריות חרף הספקות. הכיצד? מסתבר שחוקרי המשטרה זיהמו אותן בפרטים "מוכמנים" שמסרו לנחקרים – במודע ושלא במודע.

בפסיקה הישראלית נקבע שלצורך הרשעה על סמך הודאה נדרש גם "דבר מה נוסף", שמטרתו להסיר חשש שהנאשם הודה מלחץ פנימי שבתוכו ובדה את הסיפור. לכן אין טעם להסתפק בראיות הנובעות מהנאשם, כגון סימני אשמה בדבריו ובהתנהגותו.

והנה, שופטי ביהמ"ש העליון, הסתפקו – משום מה – בהסתבכות הנאשם בשקרים; בהצעתו לשמש עד מדינה; בשחזור על-ידי הנאשם; ולאחרונה אפילו בשתיקתו במשפט; ונקבע שדי בתוספת ראייתית "קלה כנוצה".

תוספת דלה שכזו לא ממלאת את תפקידה - אימות ההודאה. ככל שחקרתי את הנושא התחזקה מחשבתי שיש לברוח כמו מאש מכל תוספת ראייתית שהיא פחותה מ"סיוע".

התוספות הפחותות הן מס-שפתיים ואינן משיגות את המטרות: האחת – המודגשת יותר בשיח בנושא – תמיכה באמינות ההודאה; והשנייה - הדרכת חוקרי המשטרה שלא להתמקד אך ורק בנחקר, אלא לחפש ראיות חיצוניות, אובייקטיביות, ממשיות.

אם החשש הוא שהנחקר מסר הודאת-שווא – רק ראייה עצמאית בדרגת "סיוע" עשויה להסירו. אם החשש הוא מפני שופטים שעדיין רואים בהודאה "מלכת הראיות" - הכרחי לקבוע בחוק דרישה של "סיוע".

3

טענת-הנגד היא שקיימים מקרים שבהם אין ראיית סיוע, ואז עלולים לזכות אשם. ראשית, נוכח 99.9% הרשעות, האפשרות שלעיתים רחוקות יזוכה אשם איננה מדאיגה. במחקר באנגליה נמצא שברוב התיקים מצוי "סיוע"; ושבחלק ניכר מיתר התיקים מסוגלת המשטרה לאתר "סיוע" – אם תידרש.

שנית, אם חוקרי המשטרה והתובעים ידעו שללא סיוע אין הרשעה, תבוצענה חקירות מקצועיות ותימצאנה ראיות חיצוניות לנאשם. נוכח התקדמות המדע ניתן וצריך לאתרן.

חשוב לזכור שאנו עוסקים בנחקר שהודה. אם ללא הודאה אולי קשה להשיג ראיות, הרי כשיש הודאה המשימה קלה שבעתיים: יאמרו החוקרים לנחקר-המודה שאין אפשרות משפטית לקבל הודאתו ללא סיוע, ויבקשוהו לכוונם אל ממצא אובייקטיבי חיצוני. לכאורה – מדוע שיפליל עצמו? אך באותה מידה - מדוע שיוודה? והרי מדובר באדם שזה עתה הודה.

ואז – אחת מן השלוש: א. אם ההודאה אמיתית - קשה להאמין שהעברין האמיתי לא יוכל לכוון לעבר ראייה חיצונית, כגון המכשיר שבאמצעותו בוצעה העבירה, או מקומות בזירה שבהם השאיר סימנים.

ב. אם הנחקר-המודה איננו מסוגל להצביע על ראיית סיוע כלשהי, זוהי אינדיקציה חזקה לכך שיתכן שמדובר בהודאת-שווא. נוצר ספק סביר המחייב זיכוי.

ג. אם החשוד הודה ולאחר מכן חזר בו ולא מוכן להמשיך ולשתף פעולה עם חוקריו כנגד עצמו ולכוונם לראיית סיוע - גם הודאה כזו היא מאוד חשודה. גדול הסיכוי שאיננה "חופשית ומרצון" כנדרש בחוק.

במציאות, יש גם מקרים שבהם לשיטתו של הנאשם הוא לא הודה, אלא שמייחסים לו הודאה בפני שוטר או מדובב (שעלול לפעול בשפלות), או שמפרשים אמירה שלו כהודאה. גם "הודאה" שכזו היא מאוד חשודה ומחייבת "סיוע".

היתרון הגדול של דרישת הסיוע הוא שהיא משיגה שתי ציפורים במכה אחת: גם אימות ההודאה; וגם הכוונת החוקרים לחקור כראוי. רק כך נוכל לצמצם את הסכנה הנוראית של הרשעת חפים-מפשע שהודו. אין עוול גדול יותר שגורמת המדינה לאזרח.